

УДК316.33:172.2

ІВАНИЦЬКИЙ Олег Владиславович,

кандидат наук із державного управління, Україна

ВРАХУВАННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто фактори дивергенції та конвергенції, що відбуваються у сучасному суспільстві. Визначено конвергентні та дивергентні сили, які діють у процесах євро інтеграції, що знайшло відображення у моделі конвергенції-дивергенції. Окреслено особливості появи соціальних девіацій та вказано на їх різну природу в європейських країнах та в Україні. Обґрунтовано необхідність врахування

цих особливостей у системі державного управління

Ключові слова: девіантні процеси, соціальні девіації, євроінтеграція, державне регулювання соціальних аномалій, дивергенція, конвергенція, блокове існування держав, політика неприсдання.

IVANITSKII Oleh. Consideration of impacts on the development of deviant processes in European integration

Annotation. In the article the factors of divergence and convergence taking place in modern society. Defined convergent and divergent forces that are in the process yevrointheratsiyi, as reflected in the model convergence-divergence. The peculiarities of the emergence of social deviations and given their different nature in Europe and in Ukraine. The necessity of including these features in public administration.

Keywords: deviant processes, social deviation, European integration, government regulation of social anomaly, divergence, convergence, the existence of a block of states policy of nonalignment..

Актуальність дослідження. Посилення демократичних процесів в українському суспільстві виштовхує на поверхню громадського аналізу та судження невіршені проблеми щодо справедливості існуючого соціально-економічного ладу. Це породжує різні реакції індивідів та інституцій. З одного боку, можливість цивілізованого втручання в законотворчі процеси стимулює ініціативу індивідів щодо зміни стану «несправедливості» та стимулює волевиявлення індивідуумів у межах законних проявів економічної свободи. Ці дії можуть бути тією чи іншою мірою успішними. Якщо ж прецедент легального успішного вирішення соціально-економічних суперечок відсутній, має місце інша ситуація: зростає бажання окремих осіб уникнути обмежень, встановлених для виробничої та невиробничої діяльності, причому способи запобігання загальноприйнятим нормам стають усе більш різноманітними. Виокремлюються соціальні страти, які формують іншу, відмінну від офіційно визнаної чи суспільно необхідної, систему цінностей, що загрожує цілісності держави. Отже, державні органи мають враховувати ці реакції та уникати небажаних відхилень, тобто соціальних девіацій.

В умовах євроінтеграційних процесів визначення категорій норми й відхилення від норми, окреслення спектра проблем, які пов'язані з негативними наслідками соціальних девіацій і їх державним регулюванням, а також вибір механізмів та інструментарію їх вирішення стає дедалі важливішим. Отже, постає питання щодо детермінації, виявлення чинників і природи девіацій у системі державного управління, а також розробки механізмів зменшення їхнього негативного впливу на суспільну стабільність.

Постановка проблеми. Світове співтовариство представляє собою складну систему, у якій країни існують не тільки за принципом об'єднання, а й мають суттєві різниці в культурних, соціальних та економічних укладах. Останні нерідко спричиняють значні зрушення у напрямку порушення балансу стабільної єдності та сталого розвитку.

Найбільш суттєві відмінності лежать у площині вимірювання ефективності суспільних та приватних інститутів, де різняться не тільки самі інститути, а й критеріальна основа її визначення. Отже, можливі різні підходи до вимірювання норм і стандартів суспільного життя, факторів, що впливають на формування девіацій, оцінки девіацій і державного регулювання соціальних аномалій. Вищезазначене набуває особливої актуальності в умовах поширення євроінтеграційних процесів в Україні. Питання відкритості-кордонів, привнесення в українське суспільство іншого світогляду спричиняє необхідність поглибленого вивчення факторів, що приводять до можливості виникнення та посилення соціальних девіацій у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Аналіз наукових досліджень і розробок, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Проблеми визначення соціальних аномалій і протистояння/заохочення ним з боку суспільних інституцій присвячено численні наукові праці вітчизняних вчених Л. С. Бенько, Т. В. Бондаря, Н. В. Ківенка, О.М.Руденко [4], Н. В. Скотної [5], зарубіжних вчених Т.Р.Гарра (Т.Р.Gurr, 2005) [1], Я. І. Гілінського (Я.И.Гишинский, 2007) [2], І.Пригожин (И.Пригожин, 2008) [3] та ін. Питання євроінтеграції та інтеграційної політики України висвітлено в роботах вітчизняних науковців В. І. Гілко,

І.А. Грицяка, Г.М. Немирі, Д.Й. Никифорчука, О.М. Палій, Ю.П. Сурміна та ін. Причому, вчених, які займаються проблемами євроінтеграції та її соціально-економічних наслідків, можна поділити на дві групи. До першої належать ті, хто дотримується думки, що інтеграція збільшує міжрегіональні та між-державні відмінності, отже, притримуються теорії дивергенції. До другої групи належать ті, хто вірить, що інтеграція зменшує ці відмінності, тобто, виступають захисниками теорії конвергенції. У нашій роботі здійснено спробу узагальнити аргументи першої та другої групи та визначити фактори, що впливають на процеси конвергенції та дивергенції.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення основних факторів, що впливають на процеси конвергенції та дивергенції в сучасному співтоваристві.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів, отриманих особисто автором.

Багатьма вченими підкреслюється, що абсолютних девіацій не існує, особливо у масштабах світової системи. Те, що є нормою для одних країн і навіть заохочується їхніми урядами, абсолютно неприйнятне для інших і розцінюється їхніми урядами як девіантне чи навіть делінквентне. Звідси виникає необхідність при реалізації системи державного регулювання оцінити, наскільки доцільно і якою мірою необхідно враховувати норми, зразки і стереотипи поведінки інших країн і/або пристосовуватися до них.

Ми вважаємо, що діють сили, які мають два вихори, причому, з протилежними знаками: центробіжні та ті, що мають зворотний напрям. Отже, можна виділити фактори, які сприяють зближенню культурного, економічного, соціального, інституціонального рівнів країн, що входять у ЄС, і фактори, що протидіють інтеграції, примушують по-різному ставитися до деяких цінностей. Наші міркування ми представили у вигляді моделі дивергенції-конвергенції або динаміки інтеграційних відносин на рис. 1.

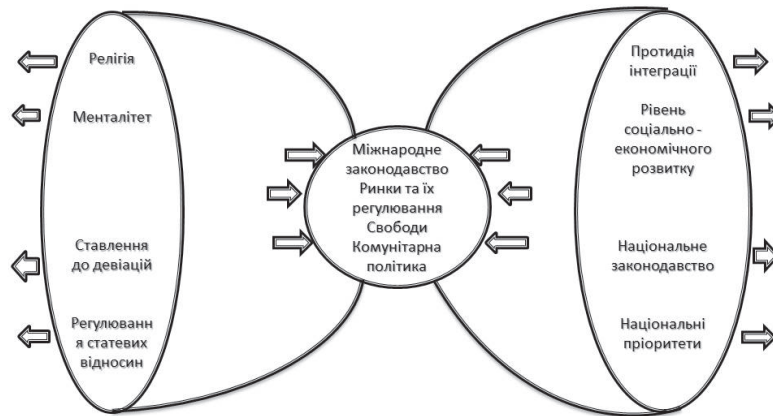

Рис. 1. Факторна модель динаміки інтеграційних відносин у країнах ЄС

Джерело: авторська розробка

На рис. 1. показано, що факторами об'єднуючої дії є спільні закони, конвенції, хартії, свободи, декларовані в основних документах ЄС, ринки та їх регулювання, спільна політика у низці питань тощо. Факторами, що протидіють конвергенції, виступають девіації та ставлення до них, національні пріоритети, національне законодавство, особливо у питаннях регулювання статевої відносин, різні ментальні побудови, релігійні питання. Фактором проміжної дії є рівень і показники соціально-економічного розвитку.

Зазначимо, що питання вивчення факторів впливу на інтеграційні процеси, а також визначення їхньої ролі у появі та розвитку соціальних девіацій у різних країнах світу залишилися поза увагою українських та зарубіжних вчених. Тому вважаємо за потрібне більш докладно зупинитися на трактуванні запропонованої моделі для сучасної України (рис.2).

На рис. 2 визначено сили протидії входженню України в європейське співтовариство, які включають традиції, менталітет, рух антиглобалізму, національні пріоритети і, передусім, соціальні девіації. Саме ці сили мають рушійну дію, що спричиняє розходження траєкторій розвитку української держави та європейських країн. Водночас, у протилежному напрямі діють механізми державного управління, що спрямовані на долання розбіжностей між співтовариством і країною, на наближення національних пріоритетів і цінностей до європейських цінностей, норм і стандартів. Від того, наскільки ефективними будуть сформовані та удосконалені механізми державного управління, наскільки послідовною буде державна євроінтеграційна політика, залежатиме майбутнє держави.

Рис. 2. Модель конвергенції-дивергенції в системі інтеграційних відносин

Джерело: авторська розробка

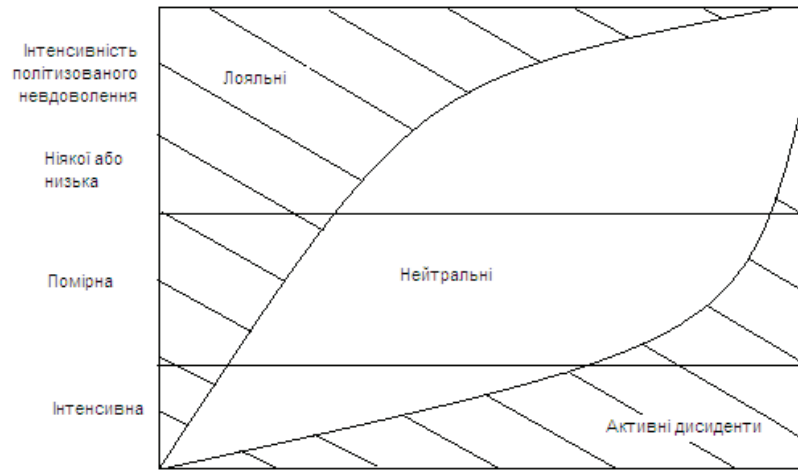
У рамках проведеного дослідження виділено найсуттєвіші моменти, які впливають на інтеграційну політику України і на систему врахування існуючих тенденцій збудження девіантної поведінки осіб та суспільних угруповань в умовах європейської інтеграції.

Передусім, наріжним камінням формування зовнішньої політики є обрання форми співіснування з іншими державами світу. У сучасній ідеології формування взаємовідносин у світовому співтоваристві можна виділити три напрями:

- блокове існування держав;
- прагматичний напрям, який означає політику укладання системи взаємовідносин залежно від обставин;
- неприєднання до блоків або угруповань.

Перший підхід знайшов найбільш яскраве втілення у Європі, де сформувалася мегаструктура – Європейський Союз. У моделі показано, що ядром цього утворення є суттєва конвергенція способів господарювання та економічних методів і форм державного регулювання процесів розвитку держав, що входять у ЄС, отже, неодмінно можна було б очікувати й наближення ідеологічних норм і принципів розвитку суспільства, розмиття системи культурних цінностей. Причому, найбільшою мірою впливають т.зв. «старі» члени ЄС на формування соціокультурного середовища у нових держав-членів структури. Як відзначає доктор соціологічних наук Н.В. Скотна, культурні надсистеми чи цивілізації великою мірою відзначають життя, організацію та функції малих груп і культурних систем, менталітет та поведінку індивідів, більшість конкретних історичних процесів і тенденцій [5].

Обрання блокового існування покладає перед країною багато обов'язків соціокультурного, ідеологічного, економічного, виробничого та ін. характеру. Державне регулювання має спиратися інколи на догми та підходи, що не притаманні менталітету окремого народу. Однак це не означає, що сили протидії блоковому співіснуванню відмирають самі по собі. Відбувається поляризація суспільства, яка може бути представлена у вигляді моделі розподілу суспільства. В основу моделювання стану суспільства у нашій роботі ми поклали модель Т. Р. Гарра [1], який поділяв населення країни на три основні групи: лояльних до обраної політики, нейтральних та активних дисидентів (рис. 3.). Динаміка змін між цими виділеними групами приводить до наростання ступеня задоволеності політичною та соціально-економічною ситуацією в країні або зменшення числа задоволених, що неодмінно приводить до нарощення числа соціальних девіантів і демонстративних проявів суспільних девіацій. Моніторинг ситуації дозволяє вчасно вдаватися до державних механізмів зменшення напруження в державі, зокрема, роз'яснення політики уряду, збільшення соціальної допомоги населенню тощо.

Мал.№ Гіпотетичне розподілення населення за рівнем політизованого невдоволення політичної орієнтації

Рис. 3. Гіпотетичний розподіл населення за рівнем політизованого незадоволення політичною орієнтацією

Джерело: [1, с. 355]

Перехід від низького рівня незадоволення до помірного або інтенсивного відбувається у різні часи та з різним масштабом явищ хаотизації. Це залежить від багатьох факторів і, у тому числі, від економічних – безробіття, рівня цін, вартості життя тощо. Неабияку роль відіграють зовнішні сили підтримки режиму чи девіантів (за Т.Гарром – дисидентів). На певному етапі прошарок нейтральних груп розчиняється, що створює відкрите протистояння лояльних до політики уряду та тих, хто дотримується протилежних поглядів (рис.4).

Мал.№ Гіпотетичний патерн інституціональної підтримки, що сприяє виникненню внутрішньої війни

Рис. 4. Гіпотетичний патерн інституціональної підтримки, що сприяє виникненню внутрішніх девіацій

Джерело: [1, с. 359]

Отже, уряд країни має спрямовувати активні зусилля на моніторинг стану суспільства і своєчасне визначення критичного стану соціальної системи – точки біфуркації. Це стосується і питання протистояння блоковому існуванню держави, а для України це питання пов'язане з вирішенням проблеми приєднання чи неприєднання до НАТО.

Прагматичний напрямок побудови відносин із зовнішнім світом відтворює протилежні тенденції в їхній єдності: з одного боку, принципи гнучкої політики конформізму, з іншого – жорсткий національний прагматизм. Відносини з іншим світом будуються залежно від того, наскільки це є вигідним для держави, її народу або пануючої верхівки. Як правило, такі системи притримуються принципу дотримання власних політичних і/або релігійних стандартів і догм, нерідко досить ортодоксальних. Розмивання ідеалів, системи культурних пріоритетів майже не відбувається. Зазначені країни формують політику без суворого дотримання певного вектора побудови відносин з іншим світом. Державне регулювання має відрізнятися гнучкістю, дипломатичністю, варіюванням різних підходів, форм і методів дипломатичної роботи. Однак у соціальному розрізі відсутні групи різкого протистояння зовнішньополітичним рішенням, бо ці рішення не позбавляють народ потягу до внутрішньої самоінтеграції.

Третій підхід – неприєднання до блоків – це ідеологія, яка знайшла яскраве вираження у гандизмі. Цей напрям розвитку має підґрунтям також національну відособленість, проте в основі свого існування держава спирається більшою мірою на цінності, які мають загальносвітове значення. Такі держави ресурсно самодостатні, і перед ними стоїть вибір, якою мірою та в яких сферах будувати чи розвивати відносини з іншими країнами регіону. Такий вибір може дозволити консервування ціннісних орієнтирів, норм і стандартів без суттєвої їх прив'язки до вимог країн-партнерів. Як і у другому підході, цей варіант розвитку взаємовідносин із зовнішнім світом часто приводить до внутрішньої єдності щонайменше у питаннях визначення вектора взаємодії з іншими державами світу.

Отже, при першому сценарії розвитку відносин, який обрала Україна, уряд країни неодмінно має слідувати нормам і стандартам, прийнятим в європейському суспільстві. Більше того, сукупність факторів, які впливають на розвиток девіацій, все більше зближується із тими факторами, які мають місце і в країнах ЄС.

«Вростання» української держави в мегаструктуру ЄС має багато складних моментів, але, на наш погляд, головні складнощі полягають у цивілізаційних відмінностях і різниці між ціннісними нормами.

Для Європейського Союзу властиві аномалії, які відбуваються в умовах стабільного існування (мертонівський тип), тоді як Україна, а також інші країни колишнього соціалістичного режиму переживають період соціальної кризи (аномії), що обумовлюють дюркгаймівський тип поширення девіацій. Пригадаймо, що за Р. К. Мертоном (R.C.Merton), девіації обумовлені конфліктом між цілями суспільства та соціально дозволеними засобами їх досягнення, що підштовхує певних осіб на вибір методів та засобів досягнення цілей, далеких від соціально схвалених. За Е. Дюркгаймом (David Emile Durkheim), природа девіацій пов'язана із ситуацією, коли соціальні правила, власний досвід не діють, що призводить до надломлю ціннісних орієнтирів. Це відбувається під час криз, війн, певних інших соціальних нестабільностей.

Безперечно, кожне суспільство породжує і той і інший тип девіацій, що має місце і для України. Значна частка суспільства потерпає від соціальної дезорганізації, що приводить до масових явищ девіантної та делінквентної поведінки.

Друга відмінність полягає у тому, що міграційні процеси як вагомий фактор породження та розвитку девіацій по-різному діють в середовищі ЄС і в Україні. Хвилі міграцій великих мас робочої сили, які перетинають кордони ЄС, привносять елементи власної культури, що порушує соціальні зв'язки всередині європейських країн, що входять у ЄС. Натомість, Україна не відчуває істотного збільшення мігрантів, навпаки, іде наростання процесів еміграції. Часто кордони нашої країни порушують як перевалочну базу для подальшого просування до ЄС. Внаслідок цього Україна не відчуває довготривалих трансформаційних впливів, як це відбувається в державах Старої Європи.

Швидкість перебігу соціальних процесів в Україні – їхнє народження, поширення та угасання – часто не мають змістовного центру, загальнонаціональної ідейності, а коли і мають, на практиці – профануються. Зміна влади, майже перманентні виборчі процеси – все це руйнує встановлені соціальні зв'язки і на їх заміну привносить елементи непостійності, нестабільності – тобто благодатний ґрунт для соціальних девіацій у їхньому негативному прояві. Концептуально важливо зазначити, що в новій системі наукового світобачення хаос, дезорганізація не мають руйнівного характеру, а в деяких випадках можуть бути конструктивними, інноваційними. Проте існує пряма залежність поширення «епідемії» деструктивних форм соціальних девіацій від довготривалості нестабільного стану соціального організму. Стабілізаційні процеси мають прийти на зміну дестабілізаційним, як порядок – хаосу [3].

Сучасна людина українського інтеграційного суспільства має діяти у рамках кількох ціннісних систем – національної, проєвропейської, проросійської, кожна з яких має значні відмінності від іншої. Зрозуміло, що це дезорієнтує та дестабілізує значну частину населення країни. Відсутність національної самоідентичності, прозора усвідомлюваної національної ідеї руйнує стабільність будь-якого суспільства.

Висновки. В умовах євроінтеграції діють сили, які мають два напрями, причому з протилежними знаками. Виділено фактори, які сприяють зближенню культурного, економічного, соціального, інституціонального рівнів країн, що входять до ЄС, і фактори, що протидіють інтеграції, примушують по-різному ставитися до деяких цінностей. Ці положення подано у вигляді моделі дивергенції-конвергенції або динаміки інтеграційних відносин.

Україна має досить значні розбіжності (дивергентні процеси) з країнами ЄС, які передусім пов'язані з девіантними явищами. Для Європейського Союзу властиві аномалії, які відбуваються в умовах стабільного існування (мертонівський тип), тоді як Україна, а також інші країни колишнього соціалістичного режиму переживають період соціальної кризи (аномії), що зумовлює дюркгаймівський тип поширення девіацій. Друга відмінність полягає в тому, що міграційні процеси в середовищі ЄС є вагомим фактором зростання девіацій та розмивання культур, а Україна слугує лише перевалочною базою, що не впливає на неї іманентно. Унаслідок швидкого перебігу соціальні процеси в Україні (їх народження, поширення та згасання) часто не мають змістовного центру, загальнонаціональної ідейності, а якщо й мають, на практиці профануються.

Вищезазначені фактори мають бути покладені в основу розробки національної зовнішньої та внутрішньої політики, стати підставою для перманентного аналізу дії факторів та запобігання їхньому негативному впливу на забезпечення соціальної стабільності суспільства.

Напрями подальших досліджень. Одним з елементів, здатних впливати на інтенсивність євроінтеграції, є ступінь дотримання умови співставності соціально-економічного розвитку української держави з європейським рівнем. Таку співставність передусім слід аналізувати у площині показників і параметрів розвитку країн, що дає можливість порівнювати факторну базу, яка діє по-різному на населення різних країн. Цей аналіз може показати, які соціальні вимірювання діють у масштабах країни, на що зорієнтовані уряди цих країн при визначенні критичних точок потенціальних соціальних змін (точок біфуркації), які механізми вирівнювання застосовуються в масштабах ЄС.

Література:

1. Гарр Т.Р. Почему люди бунтуют /Т.Г.Гарр. – СПб.: Питер, 2005. – 461 с.: ил. – Серия «Мастера социологии».
2. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я.Гишинский. - СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 520 с.
3. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И.Пригожин, И.Стенгерс; [пер. с англ. Ю. А. Данилов]. – [6-е изд.]. – М. : ЛКИ : УРСС, 2008. – 296 с. – (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему»).
4. Руденко О. Теорія суспільної стабільності в державному управлінні: [монографія] / О.Руденко. – К. : НАК-ККиМ, 2010. – 304 с.
5. Скотна Н.В. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н.В.Скотна. – Львів : Українські технології, 2005. – 384 с.